

Amriskó-Pálóczi Ágnes

Pulszky Polyxéna fényképalbuma portrékkal és csoportképekkel

Bevezetés

Pulszky Polyxéna (1857–1921) a dualizmus korszakában a kulturális és társadalmi élet egyik legtevékenyebb mozgatóerejének számított. Életének és társadalmi szerepének bemutatása a történettudományban eddig kevés szerepet kapott. Ellenben a családja jól ismert és kutatott a művészet- és művelődéstörténetben egyaránt.

Tanulmányom célja, hogy bemutassam és elemezzem a Pulszky Polyxéna által összeállított fényképalbum szerkezeti és tematikai felépítését. Az általam vizsgált fotóalbum 2013-ban került a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárának tulajdonába, Polyxéna egyik leszármazottjának köszönhetően. Az 1860–1880-as időszakban Polyxéna a neki ajándékozott, illetve az általa gyűjtött portrékat egy 41 x 31 x 6 cm nagyságú albumba helyezte el. A gyűjteményben így összesen 120 darab kép kapott helyet. Az album tartalma széles spektrumon mozog, mivel a családtagok arcképei mellett barátokról, barátnőkről, tudósokról, zenészekről készült felvételek is megtalálhatók benne. Ezenfelül a fényképalbumban vannak olyan képek is, amelyeket a Nemzeti Múzeum 1932-es Garibaldi-kiállításán a Pulszky–Hampel-gyűjtemény részeként mutattak be.

A fotográfiák rendkívül értékes történeti forrást jelentenek Polyxéna és családja társadalmi kapcsolathálózatának elemzéséhez. A Pulszky család szoros kapcsolatot ápol a korszak arisztokráciájával, jelentős politikai, szakmai és érdekvédelmi befolyással rendelkezett. A képek jól kifejezik az emberek társadalmi viszonyait. A fotók kötetbeli elrendezése, illetve a fényképekre írt személyes üzenetek által bepillantást nyerhetünk a fényképek tulajdonosának legbensőbb világába.

A fényképalbum mint történeti forrás

A fénykép Magyarországon az 1890-es évektől kezdve egyre inkább a mindennapok részévé vált. A fotó egy különleges történeti emlék, amelyhez ha pontosan hozzákapszoljuk a megfelelő információkat, történeti forrássá válik. Így forrása és egyben eszköze is a történetírásnak. Forrás abban az esetben, ha az információt

IV. FÉNYKÉPALBUMOK, FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNYEK

felhasználják, eszköz, ha magát a képet közlik.¹ A fénykép egy adott pillanatot örökít meg, egyes felfogások szerint dokumentatív jelleggel bír, mivel általánosságban lefényképezni csak azt lehet, ami létezik. A társadalom történetének eseményei, egy személy életútjának emlékei könnyebben idézhetők fel, ha fénykép maradt róluk.²

A történeti forrásként használt fotográfiák vizsgálata során a kutató számára fontos szempont a kortársak nézőpontjának a feltárása is. Ugyanis egy fénykép nem ugyanazt mondja el egy mai szemlélőnek, mint a kortársaknak, hiszen a kortárs birtokában volt az az ismeretanyag, amit a korszakban mindenki tudott.³ Gyakorta a képtárgy segíthet a kutatásban, többletinformációt adhat az arra ráírt tartalmaknak és feljegyzéseknek köszönhetően. Történeti forrásként való felhasználása esetén nemcsak a kép felületének tartalmi elemei (ábrázolt személyek, események) fontosak, hanem a kép archiválási módja is. A gyűjtemények, fényképalbumok háttértörténetéből számos társadalmi, politikai, kultúrtörténeti kontextus áll a kutató rendelkezésére.⁴

A fényképek összegyűjtése, rendszerezése a 19. század második felében igen népszerűnek számított, főként a felsőbb társadalmi rétegek körében. Az albumszerű fotómegjelenés leggyakoribb típusa az egyéni és a családi album volt. Szívesen állítottak össze fényképalbumot a fényképészeknél megvásárolt vizitkártya méretű fotográfiákból.⁵ Szokás volt, hogy a családtagok képei mellett politikusok, művészek és tudósok arcképét ajándékozták, cserélgették egymás közt. A közismert emberekről készült fotográfiák gyűjtése a nemzethez való tartozást, a nemzeti azonosság kialakulását segítette elő. Fontos vizsgálati elv a fényképek értelmezésekor a képeknek mint nyilvános emlékezhordozó és nemzetformáló tárgyaknak a szemlélése, bár kiemelendő, hogy nem minden esetben lehet ezen elveket vizsgálni.⁶ A fotográfia a nemzeti kanonizációs folyamatban központi szerepet töltött be, a technikai fejlődésnek köszönhetően a jelen pillanatait a jövő számára irányadó értékévé kovácsolta. A fényképalbumokban a legtöbbször előforduló portrék Jókai Mórt (1825–1904), Kossuth Lajost (1802–1894), Deák Ferencet (1803–1876) és az 1867-es kormány és az uralkodócsalád tagjait ábrázolták.⁷

¹ Stemplerné 1999.

² Stemplerné 2009: 14.

³ Stemplerné 2009: 16–18.

⁴ Elek 2018: 14–15.

⁵ Natale 2012: 455.

⁶ Tomsics 2005: 48–49.

⁷ Tomsics 2005: 50.

A családi fotók a családi identitás egyik őrzőjévé váltak, igen rövid időn belül szerepet vállaltak a közvélemény, a közízlés, a nemzeti jellen formálásában is.⁸ A képpel készült albumokat egyedi darabok díszítették, a képek feliratozása, dedikálása, sorrendbe állítása, kategorizálása tette az albumokat értékessé. A polgári család identitásának egyik tükré volt a családi album, amelynek nézegetése napi kedvtelissé vált. A századfordulón a családi fényképalbumok megjelentek a családok szalonjában, ebédlőjében, de előkerültek az utazások, kirándulások emlékeit őrző felvételekből összeállított gyűjtemények is.⁹ Az albumban jelen lévő fotográfiákról leolvashatók a családban kialakult nemi és generációs viszonyok, világossá válik a polgári család kapcsolatrendszer, társadalmi és hatalmi beágyazottsága.¹⁰

A családi album egyrészt az otthoni kör visszatükröződése, a képgyűjtemény akár egy család hű krónikájává is válhat. A történészek, szociológusok bátran használnak családi albumokat egy család társadalmi beilleszkedésének, a családi identitástudat összetételének kutatása során. Egyes albumokban az írásos feljegyzések, képaláírások szinte krónikaszerűen dokumentálják a készítő családi, társadalmi életének egyes szakaszait. Az ilyen összeállítások forrásértéke kiemelkedik a többnyire megszokott, csak fotográfiákat tartalmazó albumok közül.¹¹

Az albumban szereplő fényképek osztályozása, kategorizálása új narratívát ad a képek értelmezéséhez.¹² Például a fényképalbumban lévő fotográfiák sorrendje sok mindent elárulhat a képeken szereplő személyek fontosságáról, akik elsőként szerepelnek az összeállításban, azok fontos személyeknek számíthattak, valószínűleg közel álltak az album megalkotójához. Az albumokban szereplő képek esetén többször előfordult, hogy nem a legjobb minőségűek, nem megfelelő a papírnagyítások kivitelezése, vagy nem attraktív a képek elrendezése a lapokon. Így nézve az esztétikai szempontok nem feltétlenül relevánsak egy fényképalbum vizsgálatánál, a gyűjtemény történeti értékét nem feltétlenül a művészeti érték adja.¹³

A fényképalbum mindig egy szubjektív múltat tár a kutató elé, egy olyan múltat, amelyet csak a visszaemlékező nézőpontjából láthatunk. Épp ezért kellő odafigyeléssel szükséges vizsgálni eme forrástípust.

⁸ Tomsics 2007: 120.

⁹ Stemlerné 2009: 86–88.

¹⁰ Tomsics 2005: 49–50.

¹¹ Tomsics 2009: 84–90.

¹² Stemlerné 1999.

¹³ Bognár 2018: 150–151.

A Pulszky család

A Pulszky család a dualizmus kori Magyarország kulturális, társadalmi és politikai életének koordinátora. A család feje, Pulszky Ferenc részt vett az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcban. A Batthyány-kormányban néhány napig pénzügyi államtitkár volt, ezt követően Bécsben a király személye körüli miniszter mellett szintén államtitkárként dolgozott. A szabadságharc utolsó hónapjaiban Londonban képviselte a független magyar kormányt. A világosi fegyverletételt követően Kossuth Lajos emigrációbeli társaként maradt Londonban, majd elkísérte amerikai körútjára is. 1863-ban viszont hátrahagyta az aktív politikai életet, és családjával Firenzében telepedett le. Az emigrációból való hazatérését követően nem sokkal később országgyűlési képviselőnek választották, és Deák Ferenc pártjának tagjaként tovább folytatta politikai karrierjét. Parlamenti munkája mellett 1869–1894 között a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójaként munkálkodott, 1874-től a magyarországi múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelője lett.¹⁴

Felesége, Theresia Walter (1819–1866) egy előkelő bécsi bankárcsaládban, a landstrasse-i Razumovsky-villában nevelkedett. Kiemelkedő zenei és írói tehetséggel rendelkezett. Irodalmi munkájának tetőpontját jelentette az 1850-ben Londonban megjelent *Egy magyar hölgy emlékiratai* (*Memoirs of a Hungarian Lady*) című könyve.¹⁵

Az amnesztiát kapott Pulszky család szécsényi birtokára először 1866-ban Teréz és két gyermeke, Harriet és Polyxéna tért haza. Augusztus végén Harriet megbetegedett tífuszban, s a halálos kórt az őt ápoló édesanyja is elkapta. Családtagjai súlyos állapotáról Eötvös József és Majláth György udvari kancellár révén táviratban értesült Pulszky, és az uralkodó engedélyének birtokában azonnal Pestre indult Gábor fiával, de későn érkeztek. Időközben Harriet szeptember 5-én 16 évesen, Therese Walter pedig egy nappal később 47 évesen elhunyt.¹⁶ Felesége tragikus halálát követően a megözvegyült Pulszky Ferenc egyedül nevelte gyermekeit: Ágostot (1846–1901), Károlyt (1853–1899), Polyxénát (1857–1921) és Garibaldit (1861–1926).¹⁷ Két idősebb fia, Ágost és Károly is jelentős karriert futott be. Előbbi jogfilozófus és szociológus, egyetemi tanár, valamint országgyűlési képviselő, 1894–1895 között báró Eötvös Loránd mellett a Vallás- és Közoktatásügyi

¹⁴ Csorba 1997: 17.

¹⁵ Gyulai 2019: 211–264.

¹⁶ Pulszky 1884: 2, 495–497.

¹⁷ Csorba 1997: 76.

Minisztérium államtitkáráként dolgozott.¹⁸ Károly a bécsi egyetemen kezdte el orvosi tanulmányait, majd egy merész váltással Lipcsében folytatta, és művészettörténetből doktorált. 1873-tól az Iparművészeti Múzeum és az Eszterházy-képtár kurátora, majd igazgatója lett. Konceptiózus művészettörténész volt, akinek emléket a Szépművészeti Múzeumban található művészi alkotások őrzik.¹⁹ A legfiatalabb fiútestvér, Garibaldi Zürichben a műszaki egyetemen végzett mérnökként. Oklevele megszerzése után részt vett a korinthuszi tengeri csatorna építésénél, majd az állam szolgálatába állva magyar királyi vasúti és hajózási felügyelő lett a Kereskedelemügyi Minisztériumban.²⁰

Pulszky Polyxéna

Ennek a kivételes családnak a legfiatalabb női tagja Pulszky Polyxéna, aki Londonban született, majd a családjával Firenzébe költözött, s végül, amikor édesapja 1866-ban amnesztiát kapott, hazatért vele Magyarországra. A fiatal lány szinte folyamatosan Pulszky Ferenc mellett tartózkodott, ott nőtt fel a Magyar Nemzeti Múzeumban lévő lakásban. Édesapja mellett korán megismerkedett a régészettel és a művészettörténettel. Rendkívül művelt, ambiciózus nő volt. Életpályája és munkássága kivételes a 19. századi nőképek közt.²¹

A kor szokásainak megfelelően házi tanításban részesült. A Pulszky család különös figyelmet fordított a nők értelmi képességeinek, tanulási és művelődési jogainak az elismerésére. Ebből adódóan Polyxéna a házi nevelésen túl beiratkozott a Keleti Gusztáv (1834–1902) festőművész vezetése alatt álló Országos Magyar Királyi Mintarajztanodába, az első olyan felsőoktatási intézménybe, amely nőket is felvett a hallgatói közé. Nagy valószínűséggel ehhez apja befolyása is szükséges volt, mint ahogy a tudományos életben való elinduláshoz is. Polyxéna ugyanis egy olyan sokszínű, impulzussal teli kapcsolati hálóban élt, amely folyamatosan segítette és formálta a fiatal lány érdeklődési körét.²²

Az 1870-es években élte virágkorát a Nemzeti Múzeumban működő Pulszky-szalonnak, amelynek nem más volt a háziasszonya, mint Pulszky Polyxéna. A nemzetközi hírű apa mellett a művelt, több nyelvet beszélő lány teremtette meg a szombat esti társalgások meghitt környezetét. Éveken át a bájos és megkapó stílus-

¹⁸ Boros 1977: 217.

¹⁹ Fehér 2010: 9–25.

²⁰ Balla 1924: 5–6.

²¹ Pálóczi 2020: 217.

²² Balla 1924: 5.

sal rendelkező kisasszony fogadta a múzeumi szalon külföldi és magyar tudósait egyaránt.²³

A családban elvégzett feladatai mellett Polyxéna a dualizmus kori társasélet egyik főszereplőjévé vált. Mindenütt jelen volt, ahol valamilyen kulturális vagy humanisztikus támogatásról esett szó.²⁴ Részt vett konferenciákon – például a Nemzetközi Ősrégészeti Konferencián, Budapesten 1876-ban. A kongresszus résztvevői tiszteletük jeléül Polyxénának egy fényképalbumot is ajándékoztak.²⁵ Ezenkívül elnöke volt a józsefvárosi nőegyesületnek, a Vöröskereszt egyik fiókjának, tevékeny választmányi tagja a Klotild fővárosi szeretetháznak, a Gazdaszonyok Országos Egyletének, az E. M. K. E. Fővárosi választmányának. 1889-ben segített a Mária Dorothea Egyesület által megszervezett kisednevelési kiállítás lebonyolításában. Támogatásának és kapcsolatainak köszönhetően a kiállításon, a jótékonykodáson, a nők helyzetének javításán kívül szakmai érdekeket is képviselt országos hatókörrel.²⁶

Pulszky Polyxéna fényképalbuma

Egy fényképalbum érdekes forrásokat, új megközelítési pontokat adhat összeállítója személyiségéről. 2013-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára egy olyan albumhoz jutott hozzá, amely Pulszky Ferenc eddig ismeretlen arcképeit tartalmazta. Az értékes fotóalbum kutatásának története úgy kezdődött, hogy egy történelem szakos egyetemi hallgató az otthonában lévő régi fotók közül kiválasztott párat, és bevitte a fényképtárba. Stamler Ilona, a fényképtár akkori osztályvezetője a képeken rögtön felismerte Pulszky Ferencet. Beszélgetésük során kiderült, hogy a fiatalember Pulszky Ferenc és Walter Teréz másodszülött lányának, Pulszky Polyxénának a leszármazottja. A fiatalember családja a bemutatott fényképeken kívül őrzött egy albumot is, amelyet Polyxéna állított össze.²⁷ A már elég rossz állapotban lévő albumtestet egy egyetemi hallgató diplomamunkájaként konzerválta, a kieső fotókat a helyükre illesztette a műtárgy bőrfelületén.

Polyxéna fényképalbuma döntő többségben albumin- és portréképeket tartalmaz. Az albumkép-eljárás a 19. század második felében kiszorította a legtöbb másolópapír-technikát, népszerűségének köszönhetően egészen az 1920-as éve-

²³ Merényi 2004: 331–349.

²⁴ Pálóczi 2020: 217.

²⁵ Dvihally 1876: 26.

²⁶ Katona–Balogh 1998:18–20.

²⁷ *Magyar Nemzet*, 2013. január 23. 5.

kig alkalmazták. Fő előnye, hogy nagyon részletgazdag képeket adott, ennél fogva az albuminpapíros eljárást előszeretettel használták portréfényképezésre. Az albumképek leggyakrabban két méretben készültek: a kisebb vizitkártya (kb. 6 x 9 cm) és a nagyobb kabinetkép (kb. 11 x 15 cm). 1861-ben a pesti közönség körében egyre divatosabbá váltak a vizitkártya-felvételek, az 1862-ben nyíló műtermekben már javarészt ezeket készítették.²⁸

Magyarországon a fotográfusok műterem-építkezései az 1860-as években kezdődtek meg, a nagyra becsült műtermek a Belvárosban és a Lipótvárosban működtek, azonban sokan építkeztek a kávéházakkal, üzletekkel népes városrészekben is.²⁹ A Polyxéna gyűjteményében szereplő képek nagy része műteremben készült, a legtöbb fotográfián a műhelyek neve is könnyen azonosítható. A biedermeier festőből lett fotográfus, Borsos József (1821–1183) és Doctor Albert (1818–1888) közös vállalkozása, a Borsos és Doctor a korszak egyik leghíresebb műhelyeként működött az országban. A műhelyt elsősorban az arisztokrácia és néhány kiemelkedő politikus és művész látogatta.³⁰ Polyxéna albumában a Borsos és Doctor műhelyében készített képeken kívül találkozhatunk a világ legrégebben működő fotós társaságának, a firenzei Fratelli Alinariak a fotográfiáival is. Továbbá az albumban helyet kaptak még Auerbach Miksa (1840–1890), Ellinger Ede (1846–1915), Veress Ferenc (1832–1916) és Strelisky Lipót (1816–1905) műtermi fotói is.

A fényképalbum tartalmi, szerkezeti szempontból történő vizsgálata során a családtagok arcképei mellett helyet kaptak a barátok, barátnők, tudósok és írók, valamint az 1848–1849-es magyar emigráció tagjairól készült képek is. Az albumban szereplő fotók közel fele került eddig azonosításra, a többi kép azonosításán jelenleg is dolgoznak.

A fotóalbum elején a családtagok portréi sorakoznak, Polyxéna édesanyja képével kezdi az albumot, majd édesapja fotóival folytatja, ezután jönnek testvérei, a gyermekkorban elhunyt Henriette, majd Ágost és Garibaldi következnek. A Pulszky család törekedett arra, hogy külföldi, olasz, német, francia, valamint magyar nevelőnők egyaránt hozzájáruljanak gyermekeik szellemi fejlődéséhez. Polyxénának több nevelőnője is volt, akikkel minden bizonnyal elég szoros kapcsolatot ápolt, ezt bizonyítja az is, hogy gyűjteményében Anna Voigt és Nagy Lilla nevelőnőkről több fotó is szerepel.

²⁸ Farkas 1996: 77–82.

²⁹ Cs. Plank 1997: 27–28.

³⁰ Borsos 2009: 21–22.

IV. FÉNYKÉPALBUMOK, FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNYEK

A családi levelezésben számos megjegyzés van arra vonatkozóan, hogy a testvérek előszeretettel kérték el egymás fényképeit. Ágost alábbi levelében elnézést kér húgától, hogy arcképét még nem tudta megküldeni számára:

„Jó leveledre régóta akartam felelni s fényképedet megköszönni, de egyúttal a magamét, melyet mindjárt akkor megcsináltattam, akartam elküldeni. Miután azonban mostanáig nem készült el, nem várok többé, s majd külön küldöm meg, mert nem akartam elmulasztani, hogy születésnapodra tudassam veled, miszerint rólad megemlékeztem.”³¹

Károly is támogatta húga gyűjtői munkáját, így számára albumot is rendelt: „Gellertnél rendeltem két albumot, egyet a te számodra, akkorának kell lennie, hogy a rajzok éppen befejejenek. A másikat a családi képek számára, ezt szintén küldd fel.”³²

A család baráti társaságának tagjai közül Hadik-Barkóczy Ilona (1833–1887) grófnőről és gyermekeiről több kép is található. Pulszky Ferencet és Hadik grófnét összekötötte a szabadkőművesség iránti érdeklődésük. Polyxéna szívesen csatlakozott édesapja baráti társaságához, így történt ez 1877-ben is, amikor Hadik grófnő, valamint édesapja munkatársai, Fraknói Vilmos (1843–1924) és Bubics Zsigmond (1821–1907) történész-művészettörténész körében vett részt egy néhány napos felvidéki körutazáson.³³ Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található Pulszky-hagyaték leveleiből tudjuk, hogy Hadik grófné rendkívül szoros kapcsolatot ápolt a Pulszky családdal. Külföldi utazásokon is szívesen részt vett, Polyxéna 1874-es firenzei tartózkodása alatt Hadik grófnő társaságában bejárta a dél-olaszországi városok nagy részét, Nápolyt, Pompeit, Paestumot.³⁴

³¹ OSZK Kt Fond, VIII/2314/2. Pulszky Ágost Pulszky Polyxénához. 1869. június 18.

³² OSZK Kt Fond, VIII/2318/5. Pulszky Károly Pulszky Polyxénához. 1872. április 13.

³³ OSZK Kt Fond, VIII./2316/32. Pulszky Ferenc Pulszky Polyxénához. 1877. augusztus 11.

³⁴ OSZK Kt Fond, VIII./2316/26. Pulszky Ferenc Pulszky Polyxénához. 1874. április 27.

1. kép. Hadikné Barkóczi Ilona gyermekei körében

Forrás: MNM TF, portré-csoportkép, Bécs, 1870-es évek eleje, ltsz. 2012. 94. 1.

Polyxéna baráti társasága nemzetközinek mondható, ezt az albumban szereplő képek is alátámasztják. Nemcsak magyar hölgyekkel, Eötvös Jolánnal (1847–1909), gróf Bethlen Margit (1882–1970) írónővel, gróf Festetics Pálnéval (1897–1980) állt szoros kapcsolatban, hanem a család emigrációban töltött évei alatt, illetve a külföldi utazásain szerzett barátokkal is szívesen ápolta a kapcsolatot.

2. kép. Eötvös Jolán bárónő

Forrás: MNM TF, portré-csoportkép, Pest. 1870 körül, ltsz: 2012. 51. 1.

Az egyik fotón Mrs. Lyell látható, aki Sir Charles Lyell (1797–1875) skót geológus felesége volt. A Pulszky család Londonban töltött évei alatt közeli barátságban állt Charles Lyell családjával. Pulszky Ferenc *Életem és korom* című memoárjában a következőt írta barátaikról:

„Két szellemes szép angol nő közt ültem, Mrs. Bomilly és Lady Lyell, a híres geolog, Sir Charles Lyell felesége közt, kik mindketten családjajkkal a magyaroknak valódi barátai lettek, s később az emigráció idejében sokat tettek a magyarok főbbjeinek társadalmi állásának megalapítására s a szegényebbek nyomorának enyhítésére.”³⁵

A Pulszky család a korszak szellemi és társadalmi elitjével, tudósokkal, művészekkel és írókkal is szoros kapcsolatban állt. A már korábban említett Pulszky-szalon kiváló helyet biztosított a magas színvonalú társalgásokra, a szalon a társadalmi integrálódás kedvelt színtere volt, Pulszky így próbálta legyőzni a korszak adta szociális gátakat. Polyxéna ekkor ismerte meg a kor szellemi arisztokráciáját, és maga is kiválóan megtanulta a művészetek, a múzeum nyelvét és kifeje-

³⁵ Pulszky II. 1884: 445.

zési eszközeit. Ezen kötelékek miatt kaphatott helyet Polyxéna albumában például Zichy Mihály (1827–1906) festőművész, Hans Richter (1843–1916) magyar–osztárak karmester vagy Óvári Kelemen (1844–1925) jogtörténész, aki az 1870-es évek elején nevelőként dolgozott a Pulszky családban. Továbbá az album fotográfiái közt szerepel több ismert külföldi személyiség arcképe is, úgymint Ferdinand Gregorovius (1821–1891) német történész, Theodor Mommsen (1817–1903), a római jog és ókortörténet kutatója, August Wilhelm Ambros (1816–1876) osztrák zeneszerző, Sabilla Novello (1821–1904) angol zeneszerző, valamint Ida Lieben (1852–1894), Franz Clemens Brentano (1838–1917) német filozófus felesége is.

A fotókra írt feljegyzések, dátumok segítenek a képek mögé látni. Például Pulszky Henriette képéről kiderült, hogy 1865-ben Gábor testvérének küldte meg portréját, ezután került csak Polyxéna albumába a nővéréről készült kép. Polyxéna azonban nem minden fényképet tett bele az albumba, tudunk olyan képekről, amelyet Deák Ferencről vagy Herman Ottótól kapott, Kossuth Lajos pedig az 1883-as személyes találkozásukkor átadta neki dedikált fotóját, ezek a képek mégsem láthatók a vizsgált gyűjteményben.³⁶ A Pulszky család rajongott a fényképészetért, úgy vélték, hogy kiemelkedően fontosak a másolatok, mert a tárgyak akkor kelnek új életre, ha tudományos igénnyel foglalkoznak velük. Így a műtárgyfotózás a Pulszkyak kezdeményezésére indult el a Nemzeti Múzeumban.³⁷

Daffinger-miniatűrök

Az albumban szereplő képek azonosításakor kiderült, hogy néhány fotót a Nemzeti Múzeum 1932-es Garibaldi-kiállításán a Pulszky–Hampel-gyűjtemény részeként mutattak be. Lengyel Beatrix, a Történeti Fényképtár főosztályvezetője és Gödölle Mátyás évek óta közösen dolgoznak Pulszky Ferenc ikonográfiáján. Pulszkyról és feleségéről a fotóalbumon kívül több, eddig ismeretlen vizitkártyát is találtak, amelyek eljegyzésük, illetve házasságkötésük elején készülhettek.³⁸ Az addig ismeretlen képekből következtettek arra, hogy számos akvarellt vagy miniatűrt fotografáltak le az 1860-as években. A fényképtár kollégái újból felkeresték a leszármazottakat, és sikerült felvenniük a kapcsolatot Pulszky Polyxéna unokájával, Hampel Polyxénával.³⁹ Az ő tulajdonában voltak azok a Daffinger-miniatűrök, amelyekről a fotográfiák készültek.

³⁶ Cs. Lengyel 1999: 120.

³⁷ Papp 2020: 23.

³⁸ *Magyar Nemzet*, 2013. január 23. 5.

³⁹ Péter 1982: 18.

3-4. kép. Pulszky Ferenc és felesége, Walter Teréz miniatűr portréja

Forrás: MNM TK, Grafikai Gyűjtemény, Bécs 1845 körül, ltsz. 2012. 5, 2012. 6.

Moritz Michael Daffinger (1790–1849) a legkeresettebb bécsi miniatűrfestők közé tartozott. Az általa készített és jelzett darabokon évszám nem található, de jellegük és az ábrázoltak életkora alapján 1845 körülre datálhatók. Ebben az évben ismerte meg egymást Pulszky Ferenc és Walter Teréz. A gazdag bécsi bankár, Friedrich August Walter (1764–1826) a legkiválóbb osztrák művészekkel állt kapcsolatban, szalonjukban a bécsi szellemi elit kiemelkedő alakjai tették tiszteletüket. Nem meglepő, hogy lánya és veje eljegyzési vagy házassági mátkaportréit a leghíresebb bécsi miniatűrfestő készítette.⁴⁰ Az elefántcsont lapra festett, aprólékosan kidolgozott ovális arcképeknek megmaradt a korabeli kerete, amely egy belső, cizellált rézkeretből és egy szélesebb külső, sötétbársonnyal bevont fake-retből áll.⁴¹ Az ovális képen Terézt fehér ruhában, hajában rózsákkal, nyakán ket-tős gyöngysorral látjuk. A háttérben lévő, csak árnyékokkal modellált fal mellett jobbra egy parkrészletre nyílik kilátás. Férjének arcképén egységes, semleges hát-tér előtt látjuk Pulszky alakját sötét felöltőben és fekete nyakkendőben, amelyből egy gyöngyös végű tű villan elő. Összevetve más korabeli miniatűrökkel kitűnik, hogy a darabok az 1840-es évek bécsi miniatűrfestészetének legmagasabb kvalitá-sú darabjai közé tartoznak.

A Pulszky Ferencet ábrázoló miniatűr megegyezik a Polyxéna fényképalbu-mában található vizitkártyafényképpel. Ismert ugyanennek az ábrázolásnak egy Giehsz Alfonz-rajz után Pollák Zsigmond által készített fametszetes változata is,

⁴⁰ Gödölle–Pallos 2022: 188–189.

⁴¹ *Magyar Nemzet*, 2013. január 23. 5.

amelyet sokszor újságillusztrációként használtak.⁴² A 19. század második felében Teréz miniatűrjéről is készült fényképfelvétel, amely megtalálható a Történeti Fényképtár gyűjteményében. 2011 tavaszán a Nemzeti Kulturális Alap Pulszky értékmentő pályázatot hirdetett, ennek köszönhetően a Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára az albumot és a Daffinger-miniatűröket megvásárolta.⁴³ 2022-ben a *Sissi kesztyűjétől Sztálin füléig* című időszakos kiállításon voltak láthatók a Daffinger-miniatűrök.

Összefoglalásként az előzőekben megvizsgált vizuális források alapján megállapíthatjuk, hogy a fényképek összegyűjtött formában a korábban egyéni, általános ábrázolásokkal szemben egy egészen új információforrást kínálnak a kutató számára. A fotográfiák értékes történeti forrást jelentenek annak a társadalmi közegnek a feltérképezésében, amely Pulszky Ferenc és családja köré csoportosult. Polyxéna kapcsolati hálója igen sokszínű volt, a kulturális, a politikai élet vezetői révén országos hatókörrel bírt. Ezt kihasználva próbálta támogatni a magyar nők szerepét, oktatásának helyzetét Magyarországon. A női egyenjogúsítás alig talált támogatóra, a nők felsőbb iskoláztatásához szükséges intézmények megalapításához még mindig hiányzott a törvényhozói szándék. 1861-ben indult el egy kezdeményezés, amikor megalakult a Magyar Gazdasszonyok Egyesülete, majd néhány évvel később, 1867. május 24-én Veres Pálné Beniczky Hermin (1815–1895) vezetésével létrejött a Nőképző Egyesület.⁴⁴ Innentől kezdve a magyar nők is szervezeten száltak harcba a jogaik kiterjesztéséért. Ennek az ügynek pedig az egyik elkötelezett támogatójává vált Pulszky Polyxéna is.

Források

Balla Mihály 1924: Apák és fiak. *Az Ujság* 1924. március 9. 5–6.

Kő András 2013: Ismeretlen Pulszky-relikviák a Nemzeti Múzeumban. *Magyar Nemzet* 2013. január 23. 5.

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZK Kt) Fond VIII/2314/2. Pulszky Ágost Pulszky Polyxénához, 1869. június 18.

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZK Kt) Fond VIII/2316/32. Pulszky Ferenc Pulszky Polyxénához, 1877. augusztus 11.

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSZK Kt) Fond VIII/2318/5. Pulszky Károly Pulszky Polyxénához, 1872. április 13.

⁴² Gödölle–Pallos 2022: 189.

⁴³ Nemzeti Kulturális Alap – Tájékoztató a múzeumi szakmai kollégium pályázatáról.

⁴⁴ Máday 1913: 135–136.

Hivatkozott irodalom

- Bognár Katalin 2018: Fényképalbumok Rákosi Mátyás születésnapjára. A vizuális propaganda a dolgozó nép kezében. *Korall* (19.) 145–170.
- Boros László 1977: Pulszky Ágost tudományszervező tevékenysége. *Szociológia* (5.) 2. 214–218.
- Borsos József 2009: *Festő és fotográfus (1821–1883)*. Budapest.
- Cs. Lengyel Beatrix 1999: Kossuth legkorábbi itáliai fényképei. *Folia Historica* (20.) 109–124.
- Cs. Plank Ibolya 1997: Fényképésműtermek Budapesten. *Budapesti Negyed* (5.) 15. 67–104.
- Csorba László 1997: Pulszky Ferenc életútja. In: Marosi Ernő – Laczkó Ibolya – Szabó Júlia – Tóthné Mészáros Livia (szerk.): *Pulszky Ferenc emlékére (1814–1897). Kiállítási katalógus Magyar Tudományos Akadémia, Művészeti Gyűjtemény*. Budapest, 11–18.
- Elek Orsolya 2018: A fénykép történeti forrásként való alkalmazhatóságáról. *Korall* (19.) 73. 5–17.
- Farkas Zsuzsa 1996: Borsos József második élete. *Fotóművészet* (39.) 5–6. 77–82.
- Fehér Ildikó 2010: Pulszky Károly (1853–1899). *Enigma* (17.) 62. 9–25.
- Gödölle Mátyás – Pallos Lajos 2022: *Sisi kesztyűjétől Sztálin füléig. A Magyar Nemzeti Múzeum új műtárgyai*. Budapest.
- Gyulai Éva 2019: Egy református politikusfeleség a bécsi „zweite Gesellschaftból”: Pulszky Terézia (Therese Walter, 1819–1866). In: Dienes Dénes – Kegyes Erika – Veres Ildikó (szerk.): *A nők jelenléte és szerepe a magyar protestáns szellemiségben*. Sárospatak, 211–264.
- Katona Edit – Balogh Jánosné Horváth Terézia 1998: Az 1889-es Országos Kisdednevelési Kiállítás. *Néprajzi Értesítő* (81.) 5–48.
- Máday Andor 1913: *A magyar nők jogai*. Budapest.
- Merényi Hajnalka 2004: A Pulszky-szalon. *Budapest Negyed* (12.) 46. 331–349.
- Natale, Simone 2012: Photography and Communication Media in the Nineteenth Century. *History of Photography* (36.) 4. 451–456.
- Nemzeti Kulturális Alap – Tájékoztató a múzeumi szakmai kollégium pályázatáról. <https://nka.hu/kiemelt-kategoriak/archivum/tamogatasok/kollegiumi-tamogatasok-2012-elott/muzeumi-kollegiumi-tamogatasok-2012-elott/tajekoztato-a-muzeumi-szakmai-kollegium-palyazatairol-2/> – utolsó letöltés: 2023. május 11.
- Papp Júlia 2020: „Pulszky Ferencz ajándoka.” *Rézmetesz, gipsz, fénykép – fejezetek a műtárgymásolás történetéből*. Budapest.

- Pálóczi Ágnes 2020: „A legtevékenyebb mozgatóerő” – Pulszky Polyxéna (1857–1921): Egy különleges női életpálya a dualizmus korában. In: Szuromi Rita. (szerk.): *Doktorandusz hallgatók IX. konferenciájának tanulmányai*. Eger, 215–227.
- Péter Ágnes 1982: Bemutatjuk dr. Hampel Polyxénát a VI. kerületi Természetbarát Szövetség elnökét. *Turista Magazin* (28.) 10. 18.
- Pulszky Ferenc 1884: *Életem és korom II. kötet*. Budapest.
- Stemlerné Balog Ilona 2002: *A fénykép mint történeti forrás*. In: T. Bíró Katalin (szerk.): *Közgyűjtemények és a tudomány*. Budapest. CD-ROM.
- Stemlerné Balog Ilona 2009: *Történelem és fotográfia*. Budapest.
- Tomsics Emőke 2007: Fotográfiák a hon oltárán. Jótékonyság és fotográfia az 1860-as években. *Fotóművészet* (50.) 4. 120–131.
- Tomsics Emőke 2005: Nemzeti identitás és fotográfia. A fénykép emlékezetformáló szerepének kialakulása. *Iskolakultúra* (15.) 3. 48–50.